

Darko Dolinar

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana

O LITERARNOZNA NSTVENIH IN LITERARNOZGODOVINSKIH METODAH

1.

Povod za nastanek tega članka je vprašanje o literarnozgodovinskih metodah preučevanja slovenske književnosti.* Celotno območje raziskovanja literature se danes le še izjemoma enači z *literarno zgodovino*, morda še največkrat v sklopu »jezikoslovje in literarna zgodovina«, ki poimenuje glavna področja filologije. Takšna oznaka izvira iz preteklosti, ko se je literarna veda razumela in opredeljevala predvsem kot zgodovinska veda. V prvi polovici 20. stoletja, pri nas pa še nekoliko pozneje, je drugačno, ne več izključno zgodovinsko razumevanje predmeta potegnilo za sabo drugačen izbor metod; hkrati s tem se je uveljavil termin *literarna veda* (ali: znanost) kot splošna oznaka za celoto stroke namesto starejšega poimenovanja literarna zgodovina. Glede na to nas torej najprej zanimajo metode literarne vede ali literarnoznanstvene metode in šele v njihovem sklopu literarnozgodovinske metode.

2.

Vprašanje o metodi je ena od stalnic evropske znanosti od začetka novega veka, v zadnjih dveh ali treh desetletjih pa je postalo še posebej pereče na področju humanističnih ved in tako tudi na področju literarne vede. Z metodami se ukvarja metodologija. Vsaka stroka goji metodologijo in jo uvršča bodisi med svoje pomožne vede ali discipline bodisi v soseščino svojih teoretičnih področij ali prav mednje. Metodologija se zaradi bližine s teorijo ne ukvarja samo z metodami v ožjem pomenu, tj. z delovnimi postopki, temveč prehaja v načelno utemeljitev in samopremislek stroke. Pomen metodologije v današnjem času še narašča zaradi t. i. metodološkega pluralizma, tj. hkratnega obstoja in konkurence različnih metodoloških smeri, ker si mora v takšnih razmerah pač vsak raziskovalec razčistiti, kaj dela in zakaj to tako dela. Poleg metodologij posameznih strok obstaja še obča znanstvena metodologija, ki jo klasifikacije znanstvenih dejavnosti štejejo za bližnjo sorodnico logike. Obča metodologija je seveda bolj oddaljena od konkretnih vprašanj, vezanih na različna predmetna območja, vendar je za metodologije posameznih strok pomembna, ker poleg splošnih značilnosti znanosti in znanstvene metode analizira tudi posebnosti osnovnih tipov ali skupin znanosti (npr. eksaktnih in naravoslovnih na eni, družbenih, zgodovinskih in umetnostnih na drugi strani); ravno pripadnost posamezne stroke temu ali drugemu tipu znanosti pa določa marsikaj bistvenega tudi za njene posebne metode.

* Članek je razširjeno in dopolnjeno besedilo predavanja z naslovom »Literarnozgodovinske metode preučevanja slovenske književnosti« na zborovanju slavistov 28. 9. 1990 v Ljubljani.

PO 29/92

3.

Izraz metoda izvira iz grške besede *methodos*: ta je prvotno pomenila pot, ki vodi k čemu, potem preiskovanje, način učenja ali preiskovanja; ob začetkih novoveške filozofije in znanosti pa je dobila pomen sistematičnega postopka ali poti, ki vodi do spoznanja. Od takrat je metoda eno temeljnih določil znanosti, saj se znanost razlikuje od drugih načinov miselnega dela ravno po metodi, ki daje njenim spoznanjem značilno gotovost in zanesljivost.

Toda pomen termina metoda je v dejanski rabi zelo razvejan.¹ Metode so najprej osnovni koraki ali postopki, ki sestavljajo sleherno z razumom vodeno dejavnost. Ti elementarni postopki se združujejo v sklope, ki so bodisi skupna last znanosti, filozofije, kritike itd., sploh vsakršnega sistematičnega miselnega dela in jih izrecno obravnava logika, bodisi so značilni predvsem za znanstveni način mišljenja. Med prve sodijo klasifikacija pojmov, postavljanje hipotez, sklepanje, dokazovanje, indukcija in dedukcija, analiza in sinteza, med druge pa postavljanje problema, opredeljevanje predmetnega območja, iskanje in ugotavljanje dejstev, opisovanje, rekonstruiranje, primerjanje, eksperimentiranje, preverjanje, interpretiranje, vrednotenje, formuliranje dognanj. Ko se ti postopki prilagodijo posebnostim vsakokratnega predmeta raziskovanja, nastanejo iz njih metode posameznih strok ali širših tipov znanosti, npr. matematična, statistična, biološka, sociološka, psihološka, zgodovinska metoda, ali širše, naravoslovna in družboslovna metoda. Naposled je za vsako izmed teoretično-metodoloških smeri in šol, ki si sledijo v zgodovini znanosti, značilen poseben kompleks metod: tako govorimo o pozitivistični, duhovnozgodovinski, formalistični, strukturalistični metodi ipd.

Te obče ugotovitve veljajo tudi za literarno vedo. Sistematičen pregled te bi zahteval obravnavo po različnih ravneh in medsebojnih povezavah. Tukaj pa lahko samo opozorimo, da se danes pač ni več mogoče zadovoljiti s preprostim empirično-induktivnim receptom, kakršnega ponujajo tele besede: navedi dejstva, potegni črto pod njimi in poglej, kaj ti pokaže vsota. Ko se torej dotikamo posameznih vidikov metodologije, se moramo zavedati, da so iztrgani iz zelo zapletenega, mnogostranskega konteksta in zato poenostavljeni.

4.

Literarna veda je na Slovenskem v glavnem prešla enake razvojne faze kot drugje v Evropi; tudi v njej so se pojavljale iste idejno-metodološke smeri ali šole. Toda pri nas se je konstituirala v znanost pozneje kot v velikih evropskih kulturah – šele v znamenju pozitivizma ob začetku 20. stoletja – in tudi njene nadaljnje razvojne faze so zvečine nastopale pozneje; so manj izrazite ter bolj pomešane in prepletene med seboj, torej so sinkretične, včasih celo eklektične, tako da jih smemo docela razločevati samo zaradi lažjega pregleda.²

¹ K naslednjim izvajanjem prim. zlasti Janko Kos: *Znanost in literatura, Sodobnost 1972–1973; Uvod v metodologijo literarne vede, Primerjalna književnost 1988, št. 1.*

² Ne njena zgodovina ne njena metodologija še nista obdelani podrobno in v celoti, pač pa so zadovoljivo osvetljeni nekateri njuni vidiki. – Zgodovine literarne vede se dotikajo vse obširnejše zgodovine slovenskega slovstva, največkrat v ustreznih odlomkih poglavij o posameznih dobah; strnjen pregled njenega razvoja dajeta A. Slodnjak (v *Zgodovini slovenskega slovstva II, 1968*) in M. Kmecl (v zborniku *Lirika-epika-dramatika 1965, 21971*), pregled njenih metod pa Zadravec (prav tam). Od glavnih teoretično-metodoloških smeri sta bila podrobneje obravnavana pozitivizem (D. Dolinar: *Pozitivizem v literarni vedi, 1978, Literarni leksikon 5*) in duhovna zgodovina (T. Virk: *Duhovna zgodovina, 1989, Literarni leksikon 35*); od posameznih starejših avtorjev največ I. Prijatelj in F. Kidrič, A. Žigon in I. Grafenauer pa precej manj; od mlajših največ J. Vidmar, A. Ocvrk in A. Slodnjak. – Načelne metodološke vidike obravnavajo sistematični pregledi literarne teorije in celotne literarne vede (Ivan Prijatelj: *Literarna zgo-*

V 19. stoletju je prevladovala *filološka* ali *biografsko-bibliografska usmeritev*; sega od začetkov pri Kopitarju prek prvega vrha pri Čopu in mimo Levca vse do obširne Glaserjeve slovstvene zgodovine. *Positivistična smer* se je uveljavila v prvih desetletjih 20. stoletja in dosegla vrh s Prijateljem in Kidričem. Ker pa se je v tem času drugje po Evropi že razkrajala, je bil naš pozitivizem pomešan z vplivi poznejših in pozitivizmu nasprotnih smeri, zlasti *duhovnozgodovinske*. Ta se ni uveljavila kot sklenjena celota, temveč v posameznih vidikih, največkrat prepletenih s sestavinami pozitivizma. V podobnih spojih so se že med vojnoma začela pojavljati opazna znamenja *marksistične* oziroma *zgodovinskomaterialistične* usmeritve. Zgodnji *formalizem* in *strukturalizem* pa je takrat zapustil komaj kako bežno začetno sled.

V povojnem času je bil razvojni proces hitrejši, bolj razvejen in bolj nepregleden. Po eni strani je izzvenela starejša pozitivistična oziroma empirično-historična orientacija, križana z duhovnozgodovinskimi elementi. Vpliv dogmatičnega marksizma je v prvem povojnem desetletju znatno narasel, vendar ni docela spodrinil drugih historičnih usmeritev in je kmalu opešal. V petdesetih letih je literarna veda premikala v ospredje estetsko-umetniške vidike literature, si prisvajala metodo *imanentne interpretacije* in jo poskušala uskladiti z zgodovinskim pogledom na predmet. Bolj v kritiki in esejistiki kot v univerzitetni literarni vedi se je že proti koncu petdesetih in v šestdesetih letih razvilo *eksistencialno-ontološko* in *bitnozgodovinsko* tolmačenje literature, povezano z *literarnofenomenološko* metodo. V sedemdesetih ga je večinoma spodrinila *strukturalistično-semiotična orientacija*, ki pa je že prehajala v elemente *poststrukturalizma*, zlasti v obliki teoretične psihoanalize; pač pa je doslej najti komaj nekaj *literarnohermenevtičnih* in *receptijsko-teoretičnih* poskusov. S temi smerni so se vsaj od sredine petdesetih let prepletale posamezne težnje *neopozitivizma* in *neomarksizma* ter prenovljene *duhovne zgodovine*.

5.

Pri vsaki med temi smermi sta izbor in povezava metod usklajena s teoretično vsebinskimi vidiki, zlasti s pojmovanjem predmeta, z načelnimi izhodišči in z izrecno postavljenimi cilji, vsi ti elementi skupaj pa sestavljajo temeljni strukturni model smeri.³ Takšne modele je mogoče spremljati v razvojnem zaporedju in ob tem z nekaterimi medsebojnimi razmerji njihovih sestavin nakazati orientacijo po celoti.

Eno takšnih orientacijskih potez najdemo v razmerju med literarno zgodovino in teorijo. Zgodovina je dolgo časa veljala za temeljno disciplino, tako da se je literarna veda v celoti identificirala z njo, teorija pa je bila samo njeno dopolnilo ali pomožna veda. Šele ob zlomu starejšega pozitivizma in ob splošni krizi historizma, ki je prizadela tudi duhovnozgodovinsko usmeritev, ter z nastopom ahistoričnih tendenc se je literarna teorija osamosvojila in postala enakovredna temeljna disciplina, ponekod pa je celo prevzela vodilno vlogo. Toda nekatere novejšje teoretično-metodološke smeri, kot kritična teorija družbe, filozofska hermenevtika in receptijska estetika, so spet prevesile nihalo k novemu historizmu, seveda prežetemu s teoretičnimi vidiki.

dovina, 1919, obj. v Izbranih esejih in razpravah I, 1952; J. Kelemina: Literarna veda, 1927; A. Ocvirk: Teorija primerjalne literarne zgodovine, 1936; Literarna teorija, 1978, Literarni leksikon 1; M. Kmecl: Mala literarna teorija, 1976; J. Kos: Očrt literarne teorije, 1983). Posameznih metodoloških vprašanj se dotikajo številne razprave in članki. Sorazmerno reprezentativen izbor avtorskih stališč je zajela anketa o položaju literarne znanosti na Slovenskem v Naših razgledih 1970, št. 5–10. – Za literarno vedo relevantne ugotovitve je najti tudi v mnogih prispevkih o teoretičnih osnovah in zgodovinskem razvoju literarne kritike, esejistike in literarne programatike.

³ Prim. D. Dolinar: Glavni teoretično-metodološki modeli v slovenski literarni vedi med vojnoma (referat na mednarodnem simpoziju Obdobja, junij 1990, v tisku).

Drug tak vidik se odpira ob razmerju med nacionalno in primerjalno literarno vedo. Tudi tukaj ne gre toliko za bistveno različno opredelitev samega predmeta raziskovanja, temveč bolj za različne poglede nanj in za postavljanje v različne kontekste. Razvoj literarne vede je peljal k medsebojnemu diferenciranju in osamosvajanju obeh disciplin. Vendar se je izkazalo, da se smiselno dopolnjujeta in da sta zaradi tega tako rekoč obsojeni na smotrno sodelovanje.⁴

Literarna teorija se je uveljavljala hitreje v okviru primerjalne kot v okviru nacionalne literarne vede: kadar je predmet raziskovanja zamejen v območje nacionalne literature, se laže povezuje z drugimi, neliterarnimi območji nacionalne zgodovine in je zaradi tega bolj dostopen zgodovinski kot teoretični obravnavi. Tudi pri nas se je literarna teorija začela osamosvajati v okviru komparativistike že v času med vojnami. Po vojni je ta trend dosegel slovenistiko; teorija pa je tukaj ostajala vezana na zgodovino, le da si je ob njej pridobila veliko pomembnejše mesto kakor dotlej.

Razmerje med zgodovino in teorijo kot glavnima področjema in disciplinama literarne vede se v precejšnji meri prekriva z razmerjem med njenimi historično razvojnimi in ahistorično sistematičnimi vidiki. Vendar ti dve razmerji nista identični, saj lahko opazimo razvejenost na temeljna vidika tako v okviru zgodovine kot v okviru teorije. Teoretične teme je mogoče obravnavati tudi pretežno zgodovinsko razvojno, zgodovinskim temam se je mogoče bližati tudi skozi mrežo teoretičnih konceptov. Čedalje tesnejše prepletanje teh vidikov priča o notranjem razvoju stroke; z njim gresta ponavadi vstřic čedalje bolj izrazita avtorefleksija in teoretično-metodološka zavest. Z nekoliko spremenjenega zornega kota se pokaže, da gre pri tem še za razmerje med empiričnim in teoretičnim. Tako v literarni zgodovini kakor v literarni teoriji se obseg in pomen zgolj empiričnih sestavin in vidikov krči na račun teoretičnih. To pa nadalje vpliva na izbor osnovnega načina mišljenja in sklepanja: ob poudarjenih empiričnih komponentah navadno prevladuje induktivna metoda, ob poudarjenih teoretičnih vidikih je večji pomen deduktivno-hipotetične metode.

6.

Vse te spremembe se ne dogajajo samo v mejah literarne vede; ravno narobe, ta se ves čas opira na metode in teoretična načela sorodnih, pa tudi bolj oddaljenih strok in področij. Pozitivizem se je navezoval na biologijo in sociologijo (pri nas sicer razmeroma manj kot drugje) in še največ na kulturno, socialno ter politično zgodovino. Po tem mu je bila dokaj podobna marksistična orientacija, le da je opuščala individualne biološko-psihološke vidike na račun kolektivnih družbenoekonomskih. Duhovnozgodovinska usmeritev je trgala navezavo literature na območja zunanje realnosti ter se obračala k idejni zgodovini, filozofiji, psihologiji in k drugim umetnostnim vedam. Fenomenološke in ontološko-eksistencialne težnje so se napajale neposredno pri ustreznih filozofskih smereh. Formalistične in strukturalistične težnje so se orientirale predvsem po lingvistiki in poleg nje po matematiki. Recepcijskoteoretični poskusi pa se spet obračajo k zgodovini, toda pojmovani bistveno drugače kot prej.

Če torej povzamemo ta razmerja, se pokaže, da si literarna veda vzpostavlja teoretično-metodološko zgradbo skozi mrežo mnogoterih povezav z drugimi znanstvenimi in filozofskimi strokami. Toda takšnemu opiranju literarne vede na znanost in filozofijo ves čas

⁴ Kar zadeva historiat primerjalne književnosti na Slovenskem, je mogoče videti njene zametke že pri Čopu: prve tehtne objave s tega področja sta prispevala Matija Murko in Ivan Prijatelj; 1936 je Anton Ocvirk podrobno izdelal njeno teorijo; že 1925 je bila vključena v univerzitetni študij, začasno v okviru slavistike, od 1930 je bila študijska in izpitna smer. 1945 se je povsem osamosvojila in dobila samostojen oddelek na fakulteti.

bolj ali manj prikrito nasprotujejo težnje, ki jih občasno izražata avtorefleksija literarnih ustvarjalcev in literarna kritika; opozarjata namreč, da je glavni vir spoznanja o literaturi vendarle bralčev neposreden stik z njo v literarno-estetskem doživljanju. S tem pa se relacijam literarne vede do znanosti in filozofije pridružuje še relacija do literarne umetnosti, ki prav tako vpliva na njen notranji ustroj, saj spremembam literature prej ali pozneje sledijo tudi spremembe literarne vede.

7.

Potem ko smo preleteli odločilne dejavnike v prostoru, v katerem se formira teoretično-metodološka zgradba literarne vede, se obračamo k metodam literarne zgodovine. Razdeliti jih je mogoče na dve skupini. V eno sodijo tiste, katerih namen je ugotavljati dejstva, se pravi zbrati, klasificirati in prečistiti fond besedil, ki so osrednje predmetno področje literarne vede, ter vzpostaviti bibliografsko, biografsko in dogodkovno kronološko zaporedje; v drugo pa sodita analitična in sintetična obravnava literarnozgodovinskih procesov in struktur. Prva skupina metod je nastala v sklopu nekdanje filologije⁵, v drugi skupini so literarnozgodovinske metode v ožjem pomenu besede, ki pa jih v drugačnih zvezah srečamo tudi v drugih zgodovinskih, umetnostnih in družbenih vedah. Filoloških metod nekateri celo ne obravnavajo kot del literarne vede, temveč kot njene predpostavke ali nujna pripravljala dela. To so bibliografija, tekstna kritika oz. tekstologija in edicijska tehnika; v filološki tradiciji se jim pridružuje še biografija ustvarjalcev, ki pa sega že v pravo literarno zgodovino.

Preprosta začetna opredelitev literarne zgodovine se glasi, da je ta raziskovanje in prikaz literature v časovnem zaporedju. Njena prva naloga je torej vzpostaviti to zaporedje. Začne se s kronologijo dejstev in dogodkov, ki pa je samo ogrodje, ob katerem se vprašanja o zgodovinskih procesih in njihovem raziskovanju šele začnejo postavljati.⁶

Takšna vprašanja se zelo težko omejujejo samo na področje metod, ker so metode pač bistveno povezane z opredelitvijo predmeta. Predmet literarne zgodovine je seveda literatura, vendar se ob natančnejši določitvi vsebine tega pojma začnejo težave: ali sodijo vanj samo literarna dela, ali poleg njih tudi avtorji, ali namesto njih morda bralci, ali pa vse, kar je povezano v krog literarne komunikacije? Literarna zgodovina je razvila vrsto pojmov in kategorij, kot so smer, tok, gibanje, šola, skupina, generacija, s katerimi si prizadeva ujeti nadindividualne vidike svojega predmeta. Poleg tega konstruira razvojne linije po delnih predmetnih področjih, npr. po posameznih zvrsteh, stilih, temah. Njena temeljna kategorija pa je vsekakor doba. Ravno ob vprašanju o notranjem ustroju dobe, o njenih literarnih in neliterarnih sestavinah ter o njihovih medsebojnih zvezah se temeljne literarnozgodovinske zamisli bistveno razhajajo. Pozitivizem in duhovna zgodovina sta vsak po svoje koncipirala sestavo dobe na široko, z mnogimi neliterarnimi komponentami. Poznejše smeri so dobo omejevale na literarno-kulturno področje. Nekatere sodobne smeri, ki si prizadevajo prenoviti historizem, jo spet širijo, le da se omejujejo samo na tisto, kar je za literaturo zares relevantno.

Nadaljnje pomembno vprašanje zadeva periodizacijo, tj. razdelitev zgodovinskega poteka na manjše enote. Od prvotne, zgolj kronološke periodizacije v starejši filologiji je pozitivizem prešel na obče zgodovinsko, večidel po političnih, socialnih in kulturnih vidikih. Duhovna zgodovina je izdelala občo shemo idejno-estetskih smeri in dob. utemeljeno s kon-

⁵ Vprašanja o mestu in pomenu filoloških metod v literarni vedi obravnavajo njeni sistematični pregledi; za slovensko območje prim. op. 2, zlasti Prijatelj 1919, Kelemina 1927, Kmecl 1976, Ocvirk 1978.

⁶ Prim. strokovno literaturo v op. 2 in v njej vključeno bibliografijo.

ceptom enotnega duha dobe. Kot poseben, biološko, psihološko ali sociološko utemeljen vidik se je uveljavljalo periodiziranje po generacijah ustvarjalcev. Novejše smeri, ki so kritizirale slabosti občega historizma in postavile v ospredje literarno delo, so tudi v periodizacijski shemi bolj poudarjale literarno-umetnostne vidike.

Literarni zgodovini ne gre samo za časovno rekonstrukcijo dogajanja, temveč ga hoče razumeti in razložiti. Zato išče v njem povezavo, notranjo logiko oziroma zakonitost. Raziskuje jo na sinhroni in na diahroni ravni, v zvezah med pojavi iste dobe in med pojavi v različnih dobah. Tako kot druge zgodovinske vede najde eno svojih problemskih težišč v pojmu razvoj. Zamisli o njem so različne: razvoj ima izhodišče, smer in cilj, je lahko linearen ali ciklični, progresiven, nevtralen ali regresiven, preprosto premočrten ali zapleten in večsmeren. Razlagati ga je mogoče s predpostavljenimi občimi zakoni, ki lahko sodijo v kategorijo vzročnosti (in delujejo bodisi v genetični bodisi v finalni smeri) ali pa v kategorijo strukturnih pravilnosti in analogij. Nasprotno je ob dvomu v obstoj občih zakonov zgodovinskega razvoja mogoče z empiričnim raziskovanjem ugotavljati, ali veljajo kake zakonitosti vsaj na parcialnih območjih. Glede na to, kako se literarna zgodovina odloča o teh dilemah, se pridružuje temu ali drugemu tipu obče zgodovine oziroma tej ali oni filozofskozgodovinski koncepciji.⁷ V okviru takih splošnih odločitev pa mora reševati specifičen problem, kaj se pravzaprav razvija v zgodovinskem poteku: posamezni vidiki oziroma sestavine literature, literatura kot celota ali kot del širše celote. Ta problem se povezuje z nadaljnjim, ali je mogoče zadovoljivo razložiti razvoj kot imanentno literaren proces ali pa je pri tem nujno treba poseči v zunajliterarna območja.

Literarna zgodovina tako kot sleherna zgodovinska veda ob opisovanju in razlaganju tudi vrednoti. Vrednotenje je lahko samo implicitno, kadar spremlja in sodoloča izhodišča, načelne poglede na predmet, izbor in način obdelave gradiva, rekonstrukcijo in interpretacijo razvojnega procesa. Lahko pa je tudi eksplicitno, ponavadi ob formuliranju dognanj zgodovinske raziskave; v tem primeru mora zgodovinar vsekakor razložiti in utemeljiti svoje vrednostne kriterije. Vrednotenje spremljajo dileme, ki izhajajo iz temeljnih pogledov na predmet in na zgodovino, zaostri le pa so se, odkar je literatura predvsem estetsko opredeljena. Vprašanje je, ali imajo pojavi vrednost sami po sebi, po svoji literarno-umetniški razsežnosti ali pa po mestu in vlogi v razvojnem procesu, ali so torej literarno-estetske ali zgodovinsko-razvojne vrednote. Kadar gre za nacionalno literarno zgodovino, se temu pridruži še vprašanje, ali imajo te vrednote širšo ali ožjo veljavo, ali so priznane v mednarodnem merilu ali samo v mejah nacionalne literature. Vendar se zdi, da so tako formulirane dileme relevantne predvsem v okviru predstave o objektivnem spoznavanju zgodovine. Moderna, zlasti hermenevtična teorija, ki vključuje v dogajanje zgodovine tudi spoznavajočega zgodovinarja, je očitno že toliko spremenila zastavitev problema, da je tem vprašanjem vzela nekaj ostrine.

Med metodološke vidike sodi še način predstavljanja in sporočanja. Literarna zgodovina je ena tistih znanosti, ki v svojih končnih izdelkih poleg rezultatov formulirajo tudi znaten del samega raziskovalnega procesa, seveda v različnih oblikah. Bibliografske in tekstnokritične ugotovitve so največkrat objavljene v opombah in komentarjih, le izjemoma samostojno, in še to pogosteje v publikacijah gradivskega in priročniškega tipa kakor v razpravah. Tudi biografske podatke je najti na takšnih mestih. Vendar sega biografija še v druga

⁷ V anketi, ki je objavljena v zadnji številki Sodobnosti (1990, št. 8-9), odgovarja nekaj slovenskih zgodovinarjev na načelna in metodološka vprašanja, ki so do neke mere relevantna tudi za našo stroko, med drugim tudi o razmerju med občo in literarno zgodovino.

območja bodisi kot sestavina monografskih in sintetičnih spisov bodisi kot samostojna zvrst. V starejših razvojnih fazah stroke je bila biografija sploh ena njenih osrednjih zvrsti, potem pa je zgubljala pomen in se preoblikovala v problemsko monografijo, v kateri je biografski vidik le eden med mnogimi. Na osrednjem mestu so slej ko prej sintetični prikazi širših kompleksov, kot so zgodovina kake dobe, smeri ali šole, vrste ali zvrsti v nacionalnem ali v mednarodnem merilu, pa seveda zgodovina celotne nacionalne literature ali literature širšega kulturnega kroga. V notranji zgradbi in ureditvi takih sintetičnih del se zrcalijo tako rekoč vsi temeljni teoretično-metodološki problemi: problem opredelitve in omejitve predmetnega področja, problem ustroja dobe, problem koncepta razvoja in njegovih zakonitosti, problem vrednotenja itd. Kot glavni vidik ureditve snovi se je večinoma uveljavila obča periodizacijska shema po literarnozgodovinskih dobah in smereh. Znotraj njih pa se piscem ponuja več možnosti. Obravnavo je mogoče speljati z vrsto sklenjenih biografskih orisov ali po kronološkem poteku literarno-kulturnega dogajanja ali po sistematiki problemskih vidikov ali še kako drugače; v praksi največkrat srečamo različne kombinacije vseh teh načinov.

Literarna zgodovina nima na voljo tako podrobno izdelanih in razčlenjenih instrumentov za argumentacijo in verifikacijo svojega dela kot eksaktne vede, zato jih mora nadomeščati z učinkovitim in prepričljivim predstavljanjem oz. sporočanjem, v katerega je vključen ekonomičen izbor in smotrna kombinacija gradivskih in razpravnih elementov. Tako imajo zlasti sintetična literarnozgodovinska dela močne pripovedne sestavine, zaradi katerih jih ponekod uvrščajo v didaktično prozo, torej v zvrst na meji literature. To pa je, če hočemo, spet mogoče razumeti kot svojevrsten odmev posebnega, tesnega razmerja do literaturo, ki je konstitutivni element literarne vede.

8.

Kratki pregled metodološke problematike naj dopolni še nekaj pripomb o novejšem razvoju slovenske literarne zgodovine.

Filološke in faktografsko-zgodovinske metode so bile v njej najbolj poudarjene pod vladno pozitivizma in empirizma; njuni nasprotniki so jih najprej zanemarjali, pozneje pa se je izkazalo, da njihove možnosti še zdaleč niso izčrpane in da stroka v razvitem stanju nikakor ne shaja brez njih, četudi jih ima samo za nujne pripomočke. Njihovi rezultati se kažejo v številnih, čedalje bolj metodološko izčiščenih znanstvenih izdajah tekstov in gradiva⁸ ter v dopolnjevanju temeljnih strokovnih in splošnih priročnikov.⁹ Bibliografsko in kronološko ogrodje slovenske literature je v glavnem ustaljeno, vendar mu je mogoče dodati še marsikaj zlasti za starejše dobe od začetkov pismenstva do začetkov umetne literature, za novejšo pa tam, kjer je bilo pritegnjeno v obdelavo kako doslej še nedotaknjeno ali namerno izločeno področje.¹⁰

Biografska metoda je izgubila osrednje mesto, ki ga je imela v starejši literarni zgodovini od Levca mimo Prijatelja in Kidriča do njunih učencev, in se bistveno preoblikovala v

⁸ Prim. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, kjer se kažejo velike konceptualne in metodološke razlike med ureditvijo starejših in novejših izdaj; prim. tudi seriji Korespondence pomembnih Slovencev in Dela, oboje v izdaji SAZU.

⁹ Zlasti Slovenska bibliografija, Slovenski biografski leksikon, Enciklopedija Slovenije.

¹⁰ Pomembni tekstni prispevki k starejšim dobam so med drugim: objava starogorskega rokopisa v JiS 1974 in vrsta na novo odkritih primerov uradne rabe slovenščine: Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede 19. stoletja I–II, 1978–1979 (ur. A. Gspan, A. Slodnjak); Slovenska plemiška pisma, 1980 (ur. P. Merku). Tekstni fond novejših dob je bil razširjen s pritegnitvijo nekaterih polliterarnih zvrsti, kot dokumentarne in spominske proze, ter v zadnjem času posebej s trivialno literaturo (prim. M. Hladnik: Trivialna literatura, 1983. Literarni leksikon 21).

problemsko monografsko obravnavo individualnih avtorskih opusov¹¹; njeno popularnejšo različico z nekaj več biografskimi komponentami goji zbirka Znameniti Slovenci. Hkrati z biografsko metodo se je umaknil individualno psihološki oris osebnosti, t. i. duševni obraz.¹² Psihološki vidik se je obdržal v sklopu raziskav geneze literarnih del, posebno obliko pa je dobil v teoretični psihoanalizi, vendar so njeni posamezni poskusi doslej ostali na obrobju slovenske literarne zgodovine.¹³

V periodizaciji slovenske književnosti so se v glavnem uveljavile skupne evropske idejno-estetske oznake dob in smeri in spodrinile starejše kategorije drugačnega izvora; tako je bil npr. opuščen termin prerod. Obseg in vsebina obdobnih in smernih pojmov pa se še kar naprej preverjata in dopolnjujeta.¹⁴ Ob tem je bilo narejenih nekaj poskusov, kako natančneje opredeliti prehode med »velikimi« dobami ali smermi in uvajati »vmesne«, kot so npr. predromantika, bidermajer, postromantika. Precej je bilo diskusij o realizmu in naturalizmu, o slovenski moderni in o razmerju med novo romantiko, dekadenco, simbolizmom in impresionizmom. Najbolj pa se je spreminjala periodizacija literature 20. stoletja, v katero so bile poleg posameznih avantgardističnih ali modernističnih smeri, kot sta futurizem ali konstruktivizem, vpeljane širše oznake avantgarda, neoavantgarda, modernizem in postmodernizem. Ob teh spremembah so se metodološko razčističevale kategorije doba, smer, tok, gibanje, stil, šola.¹⁵

Modificirano je bilo široko pojmovanje predmeta, v imenu katerega se je literarna zgodovina pred desetletji širila na kulturno-, socialno- in političnozgodovinska območja. Stroka se je odpovedala splošnemu vzročnemu razlaganju literarnih procesov z različnimi zunaj-literarnimi determinantami. V središče pozornosti je začela postavljati literarno delo kot umetnostno-estetski pojav. Da bi ga laže obvladala, si je prisvajala imanentno-interpretacijske, stilno- in formalnoanalitične, fenomenološke in strukturalne metodične vidike. Ni pa šla do skrajnosti, temveč je vztrajala pri zgodovinsko-razvojnem pogledu na literaturo in vključevala nove teoretične in metodološke vidike v temeljni historični diskurz. Da bi ohranila podobo sklenjenega razvojnega procesa, je obdržala širšo shemo slovstvene zgodovine in se ni omejila samo na literaturo. Vendar je v slovstvu starejših dob in v neliterarnih območjih novejših dob posebej pozorno iskala posamezne literarne in za literaturo relevantne elemente.¹⁶

Ob vsem tem je razumljivo, da srečamo v naši literarnozgodovinski vedi različne kombinacije »notranjih« in »zunanjih« metod (v Wellekovem smislu). Posamezne različice sociološke ali pravzaprav sociološko-zgodovinske metode so bile vključene v globalno zasnovo stroke pri pozitivistično in pri marksistično usmerjenih avtorjih. V novejšem času so bile s sociološkega vidika obravnavane nekatere dobe, zvrsti, kot npr. roman, ali širša področja, kot trivialna literatura. Sicer pa se je ta metoda osamosvojila v novi mejni disciplini.

11 Npr. B. Paternu: France Prešeren in njegovo pesniško delo I-II, 1976-1977; F. Bernik: Ivan Cankar - monografska študija, 1987.

12 Npr. A. Ocvirk: Levstikov duševni obraz, Levstikov zbornik, 1933; predelana izdaja A. Ocvirk: Literarna umetnina med zgodovino in teorijo I, 1978.

13 Z. Kušek-Močnik: Gledališče kot oblika spektakelske funkcije, 1980; R. Močnik: Mesčevo zlato. Prešeren v označevalcu, 1981.

14 Prim. novejše zgodovine slovenskega slovstva in zbornike letnih mednarodnih simpozijev o obdobjih slovenskega jezika, književnosti in kulture.

15 Prim. Janko Kos: K vprašanju literarnih smeri in obdobji, Primerjalna književnost 1982, št. 1.

16 Prim. objave J. Pogačnika, J. Koruze, B. Pogorelec idr. iz zadnjih dvajsetih let.

plini, literarni sociologiji.¹⁷ Pri obravnavi zvrsti, dob in smeri so se uveljavili idejno- in duhovnozgodovinski vidiki, dopolnjeni s filozofskimi pogledi na predmet.¹⁸ Srečamo lahko tudi vzporedne obravnave drugih umetnostnih in kulturnih področij s previdnimi poskusi interdisciplinarne sinteze.¹⁹ Nacionalna literarna zgodovina se sistematično dopolnjuje z mednarodnimi primerjalnoliterarnimi vidiki; ta razvojna smer je dosegla visoko stopnjo sinteze v sklenjeni primerjalni zgodovini slovenske sliterature.²⁰

Nasplah je opaziti, da je v naši literarni zgodovini čedalje manj naivnega empirizma in da se v njej pogloblja teoretična in metodološka zavest, ki zahteva sproten razmislek ne le o svojih postopkih, temveč tudi o svojih izhodiščih in ciljih. Stroka se čedalje bolj zaveda, da spremembe v njenem ravnanju in ugotovitvah ne izhajajo samo iz nenehno napredujočega spoznavanja predmeta, temveč tudi iz premikov njenega lastnega zgodovinskega mesta. Priče smo prevrednotenjem in novim ocenam²¹. To nas opozarja na staro spoznanje, da si mora vsaka doba in vsaka generacija znova pisati zgodovino. Zdi se, da naša stroka danes zapovrstjo pretresa elemente za neko bodočo sintezo zgodovine slovenske literature; kdaj bo ta dozorela in ali se morda že nakazujejo njeni obrisi, pa ostaja odprto vprašanje.

17 D. Rupel: Literarna sociologija, 1982, Literarni leksikon 18; R. Močnik: Raziskave za sociologijo književnosti, 1983.

18 Med drugim T. Kermauner, D. Pirjevec, J. Kos.

19 Za to so si sistematično prizadevali simpoziji Obdobja.

20 J. Kos: Primerjalna zgodovina slovenske literature, 1987.

21 Npr.: ob stoletnicah rojstev pesnikov slovenske moderne se je pokazalo, da je zrasel Murnov pomen v primerjavi z Župančičevim; v nekaj desetletjih se je bistveno spremenil odnos do ekspresionizma, kar se je med drugim spet potrdilo ob nedavni Pregljevi obletnici; znano je, kako se razlikujejo nekdanje predstave o Kosovelu od današnjih; eden novejših primerov prevrednotenja je tudi nepričakovan Bartolov vzpon.

Summary

UDK 82.0:001.8

ABOUT LITERARY-SCIENTIFIC AND LITERARY-HISTORICAL METHODS

At the time of modern theoretical-methodological pluralism the issue of methods is brought to the fore also in literary science. Methodologies of individual scientific fields are being developed within the framework of their respective theories or as independent auxiliary sciences. Methodological reflection ranges from the general philosophical and scientific methods and the methods of larger groups of sciences to specific methods of individual sciences. Within these border-lines it deals with methodical elements, their larger logical and general scientific complexes, complex methods of individual sciences and finally global methodological orientations or schools.

The article trasposes the theses of the initial survey summary to the methodology of Slovene literary science, further tackles the problem of its methods in general and then particularly of literary-historical methods. The variants of global methodological orientations have emerged in Slovene literary science in such a succession as elsewhere in Europe, although modified, not entirely developed and often in syncretic groups rather than in their pure forms. It is possible to analyze their structural models, the overall trends can, however, be ascertained with synchronic sections that research the relationships between national and comparative literary science, between literary history and theory, their evolutive and systematic or empirical and theoretical components. There follows a survey of literary-historical methods, which are grouped into philologically factographic and historical in a more narrow sense, for these latter ones comprise various aspects of analytical and synthetic discussion of historical processes and structures. In the last place certain general methodological constataions are applied to the recent developments in Slovene literary history.